

Sosyoloji Derneđi, Türkiye

Sosyoloji Araştırmaları Dergisi

Cilt: 13 Sayı: 1 - Bahar 2010

VI. ULUSAL SOSYOLOJİ KONGRESİ

1 - 2 - 3 EKİM 2009 / AYDIN

Sociological Association, Turkey

Journal of Sociological Research

Vol.: 13 Nr.: 1 - Spring 2010

VI. NATIONAL SOCIOLOGY CONFERENCE

1 - 2 - 3 OCTOBER 2009 / AYDIN

Dünyada ve Türkiye'de E-devlet Uygulamaları: Türkiye'de E-demokrasi ve E-katılım Potansiyellerinin Harekete Geçirilmesi

Kayhan DELİBAŞ

Ali Erdem AKGÜL

**DÜNYADA ve TÜRKİYE’DE E-DEVLET UYGULAMALARI:
TÜRKİYE’DE E-DEMOKRASİ ve E-KATILIM POTANSİYELLERİNİN
HAREKETE GEÇİRİLMESİ**

Kayhan DELİBAŞ*

Ali Erdem AKGÜL

ÖZ

Bilgi toplumu olarak tanımladığımız dönem bütün etkileriyle görünürlük kazanmış bulunmaktadır. Bu değişim sonucunda, kaçınılmaz olarak devletler de yeniden şekillenmek durumundadır. OECD e-devleti, “daha iyi bir yönetim amacına ulaşabilmek için bilgi ve iletişim teknolojilerinin, özellikle de İnternetin bir araç olarak kullanılması” şeklinde tanımlamaktadır (OECD, 2003). E devlet uygulamaları son on yılda bütün dünyada hız kazanmış bulunmaktadır ve bu konuda bazı ülkelerin oldukça ileri adımlar atmış oldukları görülmektedir. Bununla birlikte e-devletin yönetim alanındaki potansiyelleri göz önüne alındığında henüz daha bebeklik döneminde olduğu da söylenebilir (Curtin, Sommer ve Vis-Sommer 2003). Türkiye ise bilgi toplumu olma yolunda attığı adımları son yıllarda hızlandırmış durumdadır. Hem altyapısal hem de uygulamalara dönük çalışmalar yoğun bir şekilde devam etmektedir.

Bu çalışmada e-devlet alanındaki literatür incelenerek Dünya’da ve Türkiye’deki e-devlet uygulamaları karşılaştırılmış, dünyadaki iyi örneklerden alınabilecek dersler çıkarılmıştır. Aynı zamanda ülkemizde e-demokrasi, e-katılım alanlarındaki mevcut durumu değerlendirilerek bu alanlardaki potansiyellerin gerçekleştirme yol ve yöntemleri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Toplumu, E-devlet, E-demokrasi, E-katılım, Demokrasi Krizi, Bilişim Teknolojileri ve İnternet

---

* Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat. Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 09010, AYDIN.

ABSTRACT

The era defined as the information society has become visible with all its effects. These changes were inescapable followed by the states and they had to redefine their positions against their citizens. For OECD, E-government is predicated on leveraging the capabilities and power of Information Technologies, especially the usage of Internet, to deliver services provided by governments at local, municipal, state and national levels (OECD, 2003). In last ten years E-government has been rapidly spreading all over the World and some countries have already made a considerable improvement in this way. Nevertheless, when the aspects and potentials of E-governance, E-democracy is considered we see that the progress is in its infancy (Curtin, Sommer ve Vis-Sommer 2003). In recent times, Turkey's progress on the road to become an information society is intensified. Progress in both suprastructure as well as infrastructure has been continuing.

In this study, world literature, the applications and practices of E-government has been compared and the few good examples have been identified. We identified some countries and their practices as good examples. At the same time the current developments and practices of E-democracy and E-participation in Turkey has been assessed. Finally, we looked at the possibilities of how to activate the available potentials for E-democracy and e-participation in Turkey.

Key Words: Information Society, E-government, E-democracy, E-participation, Crisis of Democracy, Information Technologies and Internet

1. “E-DEVLET” KAVRAMI VE TÜRKİYE’DE E-DEVLET

1.1. Devlet Nedir?

E-devletin tanımına girişmeden önce kısaca devlet nedir, neden va nasıl ortaya çıkmış olabilir gibi sorulara kısa cevaplar vermemiz gerekir. Modern Batı siyasal düşüncesinde devlet düşüncesi sıklıkla kişisel olmayan, yasal ya da anayasal ayrıcalıklarla donanmış herhangi bir toprak parçasını yönetme ve idare etme kapasitesine sahiplik fikriyle ilişkili olarak düşünülmektedir (Skinner, 1978; Neumann, 1964). Her şeyden önce şu bilinmektedir ki devlet kurumu kurulduğu ya da daha doğrusu ortaya çıktığı andan itibaren her zaman bir dönüşüm halinde olmuştur.

Siyasal antropologlar devletin ortaya çıkıp evrimleşmeye başlamasının 5.000 ila 10.000 yıl önce olabileceğini öngörmektedirler (Gamble, 1986: 22). Tarım Devrimiyle birlikte, yani avcılık ve toplayıcılıktan yerleşik hayata (tarıma, ekip biçmeye başlamak) ve hayvancılığa geçişle birlikte toplumsal yapı değişmiş hem sınıf ve katmanlar ortaya çıkmış hem de üretim ve bölüşüm ilişkileri belirli bir düzeye ulaşmıştır. Bu gelişme düzeyi muhtemelen bir düzenleyici, kural koyucu, belirli öncelik, ayrıcalık ve hakları belirli sınıfın ya da katmanın lehine tanımlayıp kullandıracak bir düzen ve zor kullanma aracını gündeme getirmiş olmalıdır. Devletin ortaya çıkması sürecini antropolojik bir perspektifle inceleyen G. Childe (1962: 78) devletin, bugün Mezopotamya olarak bildiğimiz bölgede ortaya çıkmış olduğunu belirtir. Bu gelişme sadece akrabalık bağına bağlı olarak gelişmiş olan yerleşim biçiminin yıkılmasına yol açmakla kalmamış, tam-zamanlı uzmanlaşmış nüfusun bir araya gelmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda bu gelişme kent devriminden başka bir şey de değildir. Kent devriminin ortaya çıkmasında tarım devriminin olduğu kadar metalluruji (maden) endüstrisinin ortaya çıkmasında büyük etkisi olmuştur. Gordon Childe’ a göre

yüksek barbarlıktan kaçışın tek yolu metal endüstrinin ortaya çıkmasıydı. Özellikle bakırın ve tunç'un çıkarılması, dağıtımı ve işlenerek bronz yapımında kullanılmasını kolaylaştıran bir örgütlenmenin ortaya çıkması bu endüstrinin ortaya çıkmasını mümkün kılmıştı. Bu gelişme sadece çiftçilere daha üstün aletler ve silahlar sağlamakla kalmadı onların çocuklarının da tam gün kendi kendine ancak yetebilen tarım biçiminden kurtulmalarının yolunu açmıştı. Bu gelişme ancak ve ancak Eski Doğuda yani bugün Mezopotamya olarak bildiğimiz bölgede ortaya çıkabilmişti. Bu gelişme sadece akrabalık bağına bağlı olarak gelişmiş olan yerleşim biçiminin yıkılmasına yol açmakla kalmadı, tam-zamanlı uzmanlaşmış nüfusun bir araya gelmesine sebep oldu. İşte bu gelişmeye Childe (1962: 78) kent devrimi adını vermektedir.

Ortaya çıkış koşulları ve onu izleyen binlerce yıllık serüven devletin yapısında köklü değişiklikleri kaçınılmaz kılmıştır. Yüzyıllarca Avrupa kıtasına hüküm süren feodal derebeylik ve onun zayıf ve parçalı devlet yapısı 15. ve 16. yüzyıllardan itibaren değişmeye başlamıştır. 17. yüzyılda da merkezi bürokrasi ve ordulardan oluşan mutlak monarşiler bütün Avrupa'da hakim güç haline gelmiştir (Cooper, 1989: 104). İzleyen dönemde ise mutlakiyetçi monarşilerin modern devletlere doğru evrimleştiği görülmektedir. Ortaya çıkmaya başlayan bu devlet bugün ulus-devlet olarak tanımlanan yapılardan başka bir şey değildir. Bu sürecin Fransız devrimiyle taçlandığı söylenebilir. Ancak, ulusal sınırlar dâhilinde ve egemen sınıf olan burjuvazinin iktisadi, siyasi ve hukuksal ihtiyaçlarının şekillendirdiği ulus devlet yapısı küreselleşmeyle birlikte önemli bir dönemece girmiş bulunmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası gelişen Keynesyen gelir bölüşüm modeli yerini; sosyal güvenlik ağlarının zayıfladığı, özelleştirme uygulamaları, sendikasılaştırma, esnek iş piyasası ve yarı zamanlı çalışma koşulları gibi uygulamalarıyla belirginleşen serbest piyasa koşullarına bırakmıştır.

Bir taraftan devlet, piyasa gibi toplumsal yaşamın önemli bir alanından vazgeçerek iyice sınırlanmış kaynaklarla varlığını sürdürmeye zorlanmakta, diğer yandan ise kendinden uzaklaşan yurttaş kitlesini tekrardan kazanabilmek, bağlarını sürdürmek ve hatta e-devlet uygulamalarıyla katılımı ve demokrasiyi güçlendirmeyi amaçlanmaktadır. Bu uygulamanın bir anlamda devletin daralan meşruiyet alanını genişletme uygulaması olduğunu da söylemek mümkündür.

Bir diğer deyişle 1970'lerden bu tarafa ortaya çıkan gelişmeler ile enformasyon teknolojilerinin devletin işleyişi sürecinde oynadığı rol artmıştır. Bunun birçok sebebi bulunmakla birlikte bu çalışmada ele alacağımız boyutları devletin denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, etkinlik ve verimliliğin artırılması, doğrudan demokrasinin yaygınlaştırılmasıyla katılımın genişletilmesi olacaktır.

1.2. E-Devlet Kavramı

Devlet kurumuna tarihsel perspektiften bakılınca, onun tarihsel ve sosyal bir zorunluluğun ürünü olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Devlet karmaşık, iç içe geçmiş ilişkiler ve kurallar yığıdır. Devlet geleneksel ve modern uygulamaların zaman içerisinde arınarak ve üst üste eklenerek gelmiş olduğu bir kurumlar, kurallar birliğidir (Delibaş ve Yiğit, 2005: 180,181).

E-devlet ise elektronik bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla kamu hizmetlerinin daha etkin, hızlı, şeffaf bir şekilde vatandaşlara, özel sektör kuruluşlarına ve diğer kamu kurumlarına düşük maliyetle sunulmasını ifade etmektedir. E-devlet, devlet-vatandaş, devlet-özel sektör ve devlet-sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere diğer kurum ve kuruluşlarla olan ilişkilerde daha az problem yaşanmasını hedeflemektedir. Çünkü e-dönüşüm örgütsel öğrenmeye, yeniliğe ve girişimciliğe vurgu yaparak devletin sürekli olarak kendisini

yenilemesini öngörmektedir (Şahin, 2008: 45,46). E-devlet, zaman içerisinde gittikçe artan gereksinimlerin yarattığı, bilgi ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla ayakta duracak olan yeni devlet anlayışının bir ifadesidir.

E-devlet aslında geleneksel devletin devamını öngören bir yaklaşım değil, devletin yapısal ve zihinsel olarak dönüşümünü gerekli kılan bir model olarak kabul görmektedir.

E-devlet uygulamalarındaki hızlı yaygınlaşmanın öncelikli sebebi, kamu yönetimlerinin hantallaşmış, etkisiz, karmaşık ve verimsiz bir yapı sunması ve de bu nitelikleriyle kendisini finanse eden yurttaşların gözünde ciddi bir meşruiyet krizi yaşamaya başlamış olmalarıdır. Aşırı büyümüş devlet yapıları ve kamu açıkları, merkezi otorite saplantısı ve bunun yol açtığı yolsuzluk ve israf ekonomileri ile beraber, giderek daha sık karşılaşılan finansal krizlerin de en büyük kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Kamu yönetiminde bilişim ve iletişim teknolojilerinin kullanılması, yönetim açısından daha düşük bir maliyet ve vatandaşlara dönük daha kaliteli hizmet ile sürdürülebilir bir kaynak yönetimi sağlamaktadır. Yurttaşlar açısından da daha az “yurttaşlık maliyeti”(zaman, emek, para), daha yüksek memnuniyet, daha etkin katılım ve daha fazla güven anlamına gelmektedir (Uçkan, 2003: 45,46).

Uçkan'ın sözünü ettiği geleneksel klasik devletin yaşadığı meşruiyet sorunu önemli bir sorun olmakla birlikte geçmişi çok daha eskiye gidebilmektedir. Örneğin meşruiyet krizi 1970'lerin ortalarında ortaya çıkmış ve son on yılda iyice yaygınlık kazanmıştır. E-devlet uygulaması da, yolsuzluğun azaltılmasında, daha demokratik bir ortama kavuşmada yardımcı olabildiği gibi; vergi gelirlerinin, kurumlararası bilgi paylaşımının, vatandaş katılımının, şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin artırılmasında da katkı sağlayabilmektedir.

Uçkan'a göre (2003: 46) OECD bünyesinde çalışan Stratejik Yönetim Forumu'nun e-devlet uygulamalarında vergi sistemi için geliştirdiği "geleneksel/elektronik yöntem karşılaştırması"na dair aşağıdaki tablonun mantığı e-devlet modelinin geneli için genişletilerek uyarlanırsa, söz konusu edilen paradigma dönüşümü daha net bir şekilde anlaşılabilir. Aşağıdaki karşılaştırmalı tablo (Tablo 1) devletten topluma doğru uzatılırsa, denklemin "geleneksel" sütununda, Osmanlı dönemine dek izleri sürülebilecek olan, "kul" ilişkisi ile tanımlanan ve "rızkına razı" bireylerden oluşan "kapalı toplum; paradigma dönüşümünü temsil eden ikinci sütunda ise, bilgiyi, dolayısıyla iktidarı paylaşan katılımcı bireylerin oluşturduğu "açık toplum" yer almaktadır.

Tablo 1 Geleneksel / E-Devlet Karşılaştırması

Geleneksel Devlet	E-Devlet
Pasif Yurttaş	Aktif Müşteri-Yurttaş
Kâğıt Temelli İletişim	Elektronik İletişim
Dikey/Hiyerarşik Yapılanma	Yatay/Koordineli Ağ Yapılanması
Yönetimin Veri Yüklemesi	Yurttaşın Veri Yüklemesi
Eleman Yanıtı	Otomatik Sesli Posta, Çağrı Merkezi vb.
Eleman Yardımı	Kendi Kendine Yardım/Uzman Yardımı
Eleman Temelli Denetim Mekanizması	Otomatik Veri Güncellemesiyle Denetim
Nakit Akışı/Çek	Elektronik Fon Transferi (EFT)
Tektip Hizmet	Kişiselleştirilmiş/Farklılaştırılmış Hizmet
Bölümlenmiş/Kesintili Hizmet	Bütünsel/Sürekli/Tek-Duraklı Hizmet
Yüksek İşlem Maliyetleri	Düşük İşlem Maliyetleri
Verimsiz Büyüme	Verimlilik Yönetimi
Tek Yönlü İletişim	Etkileşim
Uyruk İlişkisi	Katılım İlişkisi
Kapalı Devlet	Açık Devlet

Kaynak: (Uçkan, 2003: 47).

E-devlet modelinin olgunlaşma aşamaları ise, genellikle şu dört yolu izlemektedir. Bunlar; bilgi aşaması, etkileşim aşaması, işlem aşaması ve dönüşüm aşamasıdır.

- BİLGİ AŞAMASI: Web sayfasında kurumu ve hizmetlerini tanıtıcı bilgiler yer almaktadır. Kullanıcılara yalnızca okuma-erişim olanağı verilmektedir.
- ETKİLEŞİM AŞAMASI: Bu aşamada devletle halk arasındaki etkileşim çeşitli boyutlarda gerçekleşmektedir. Vatandaş yetkililere e-posta yoluyla sorular sorabilmekte, site içi arama motorlarını kullanabilmektedir. Aynı zamanda vatandaşın gereksinim duyduğu form ve belgeler de kişisel bilgisayarlara indirilebilmektedir. Bununla birlikte bu basit uygulamalar 7 gün 24 saat yapılabilmektedir (Şahin, 2008: 50).
- İŞLEM AŞAMASI: Bu aşamada kamu yönetim biriminin web sitesinin etkileşim seviyesi artmış ve daha bütünsel bir işlevselliğe kavuşmuştur. Çeşitli resmi işlemler (vergi ödeme, vize ve pasaport işlemleri, çevrimiçi oy verme, kamu alımı ihalelerine katılım vs.) kamu kurumlarına gitmeden çevrimiçi (online) olarak yapılabilmektedir (Uçkan, 2003: 49).
- DÖNÜŞÜM AŞAMASI: Bu aşamada, bilgi sistemleri birleştirilmekte ve halk, devletten-vatandaşa ve devletten-iş dünyasına yönelik hizmetlere tek bir sanal adresten (tek portal) ulaşabilmektedir. Dönüşüm aşamasında maliyetlerden tasarruf etmek, etkinlik ve vatandaş memnuniyeti mümkün olan en üst düzeye çıkmaktadır.

Telekomünikasyon ve İnternet dünyayı küresel bir köye çevirmiştir. Ortaya “yeni dünya düzeni” denilen, bugüne kadar görülmemiş olan bir yapı çıkmıştır. Bir türlü sanayi devrimini tamamlayamayan Türkiye ise, 21. yüzyıla girerken, yarı sanayileşmiş bir ülke olarak, “dijital devrim” (iletişim-bilişim devrimi) diye de isimlendirilebilen yeni bir devrimle yüz yüze gelmiştir. Dijital devrim de, beraberinde yeni fırsatlar getirmektedir. E-devlet kavramı, bu devrimin önemli yapılanma fırsatlarından biridir. 21. yüzyılda bilgi toplumunu

yönetmek, geleneksel devlet anlayışı ve yapısıyla mümkün olmayacaktır. Bunun yerini e-devlet dönüşümünün getireceği yeni bir yönetim yapısı alacaktır. Türkiye, e-devlet yapısını hızla hayata geçirirse bu durumdan diğer sanayileşmiş ülkelere nazaran daha fazla yararlanabilme imkânına da sahiptir. Çünkü ekonominin önemli bir bölümü halen kamu kuruluşları tarafından gerçekleştirilmektedir. Merkezîyetçi yapının varlığı ve pek çok hizmetin halen devlet tarafından veriliyor olması, bu noktada, e-devlet uygulamalarının başarı şansını artırmaktadır. Pek çok gelişmiş ülkede sağlık, eğitim ve ekonominin büyük kısmı özelleştirildiğinden, e-devlet uygulamaları genelde bağımsız birimlerin kendileri için yaptığı çalışmalar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Oysaki Türkiye’de merkezîyetçi yapının halen devam etmekte olması, e-devlet çalışmalarının ulusal bir politika halinde uygulanma şansını artırmaktadır. Hazırlanacak olan ulusal bir e-devlet politikası ile diğer ülkelere göre daha etkin ve hızlı bir çalışma ortamı yaratılabilir (Kuran, 2005: 1-4).

Bu dönüşüm, toplumun her kesiminin katılımıyla sağlanmalıdır. E-devlet için gereken yapılanma gerçekleştirilemediği takdirde, Türkiye sanayi devrimini kaçırdığı gibi dijital devrimi (iletişim-bilişim devrimi) de kaçıracaktır. Bunun için e-devlet uygulaması çok önemli bir fırsattır, seçenektir. E-devlet kapsamında teknolojinin kullanımı sayesinde gerçekleştirilecek olan yeniden yapılanma, sosyo-ekonomik gelişmede de bir sıçrama etkisi oluşturabilecektir.

İnsanlık tarihini açıklamakta Alvin Toffler’ın kullandığı “dalga” kavramından yararlanılabilir. Toffler’a (1981: 21) göre birinci dalga tarım dönemidir. İkinci dalga ise sanayi dönemidir. Bu dönem, kitleleşmeyi getirmiştir ve yaklaşık 1950’lere kadar sürmüştür. Üçüncü dalga ise 1950’lerde başlayan ve halen devam etmekte olan bilgi çağıdır.

Bu dönemdeki en büyük değer ise bilgidir; ekonomiler iletişim, bilgi ve bilgisayarlar ile biçimlenmektedir. Ayrıca her bir dalga/devrim, bir önceki toplumsal aşamanın mevcut kural ve ilkelerinin sosyal yaşamın gereksinimlerini karşılama noktasında yetersiz kaldığı temel düşüncesine dayalıdır. Çağımızda bilgi en etkili güç kaynağıdır. Bilgiyi kontrol eden ve yönetenler aynı zamanda gücü de kontrol eder hale gelmişlerdir.

1960'lardan itibaren iletişim teknolojilerinde ortaya çıkan baş döndürücü gelişmeler çok geçmeden bilginin üretilmesi, dağıtımı ve kullanımı alanlarında önemli ilerlemelere sebep olmuştu. Bilginin üretilmesi ve yayılması uygarlığın gelişimi ile el ele yürümektedir. Geçmişin elle yazılmış kitaplarında mevcut bilgiden yararlanmak hem oldukça güç hem de pahalı bir işti. 16. ve 17. yüzyıllara kadar basılmış az sayıdaki kitapta kütüphanelerin tozlu raflarında unutulmaya bırakılmış ya da yaygın bir kullanım şansı asla bulmamışlardır. Luther'in baskı makinesini geliştirmesi; Avrupa'da Reform ve Rönesans dönemlerini başlatmış, aydınlanma düşüncesini olgunlaştırmış ve en son yüzyıllar sürmüş ortaçağın feodal yapılarının yıkılması ve ulus devletlerin doğuşuna giden yolu açmıştır.

Enformatik devriminin ortaya çıkması mevcut kitle iletişim araçlarını dahi gölgede bırakacak bilgisayar teknolojisi ve İnternet teknolojisinin gelişmesiyle birlikte tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar iletişim imkânı yaygınlaşmış, adeta milyonlarca insan, her düzeyde kurum birbirine ağlarla bağlanmış bulunuyor. Böylesi bir sürecin toplumsal örgütlenmeyi de yeniden yapılandırması beklenebilir bir gelişmeydi. Bilişim teknolojileri bilginin üretilmesi, paylaşılıp dağıtılmasını demokratikleştirdiği gibi; devletle yurttaş, yönetenle yönetilen arasında yüzyıllardır mevcut olan ve aynı zamanda sürekli bir değişime de maruz kalan kurumlaşmış ilişkilerde de köklü değişiklik anlamına gelecektir. Bu ilişkilerin kurgulanma, sürdürülme yol ve yöntemlerinde de yeni arayışların gündeme gelmesi doğaldır.

Çünkü giderek daha talepkâr olan yurttaşın demokratik katılımı sisteme bağlanması gerekmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yönetişimde kullanılmaya başlaması e-demokrasi ve e-devlet uygulamalarını gündeme getirmiştir; bunlar ise tıkanmış bulunan demokratik süreçleri yeniden harekete geçirme şansı olabilir.

1.3. Türkiye’de ve Dünyada E-Devlet Uygulamaları

E-Devlet alanındaki gelişmeler karşısında Türkiye’nin dışarıda kalması hem istenmeyen hem de mümkün olmayacak bir durumdur; çünkü 1980’li yıllarla birlikte iyice entegre olunan küresel sistemin ülkemizi bu yönde zorlaması kaçınılmazdır.

“E-Dönüşüm Türkiye Projesi” DPT Müsteşarlığı bünyesinde bir birim meydana getirilerek (Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı), bu birimin takibine verilmiştir. Yapılacak olan projenin başarılı olabilmesi için bazı ön şartlar bulunmaktadır. Bu konuda siyasi ve ekonomik destek şarttır. Devletin tüm kurumlarını ilgilendiren bu kapsamlı olgu için geniş bir destek ve önemli bir kaynak elzemdir. Bununla beraber işinin uzmanı bir komisyon kurulmalıdır. Ayrıca proje yönetimi de bilimsel metotlara göre yapılmalıdır. Gerçekleştirilecek olan projenin felsefi ve teorik altyapısı olmalıdır. Devlet alt yapıya ve düzenlemelere önem vermelidir. Bununla birlikte bilgi bankaları ve bilgi haritası oluşturulmalıdır. Tüm kurumların bu ana portala kısa sürede entegrasyonu sağlanmalıdır ve gerekli düzenlemeler de ivedilikle çıkarılmalıdır (Yıldırım vd., 2003: 377-380). Gerçekleştirilecek olan projelerde, sosyolojik boyutun da göz ardı edilmemesi büyük önem taşımaktadır. E-devlet sadece devleti ilgilendiren tek yanlı bir değişimden öte çok boyutlu, geniş kapsamlı ve birçok kesimi çok yakından ilgilendiren bir projedir. Yani bir anlamda toplumla devlet arasındaki ilişkiyi de kökten değiştirme potansiyeline sahip olduğu için sosyolojik araştırmaların da yaygınlaştırılması gerekmektedir.

E-devlete geçişin birçok sosyolojik boyutu bulunmaktadır. Bunlardan bazıları yapısal bazıları da dönemsel karaktere sahiptir.

Türkiye’de artan bireysel ve örgütlü suç oranları, bürokratik yapının işleyişinden kaynaklanan problemler, hızlı kentleşme ve göç, sosyal güvenlik ve mali sistemin yozlaşması gibi sorunlar; yönetimde kalite düzeyini artırma ve şeffaflaşmaya dönük reform taleplerini gündeme getirmiştir. Bu taleplerde daha önce belirtildiği gibi, Türkiye’de farklı amaçlara yönelik POLNET, MERNİS, UYAP, TAKBİS, SAY 2000i, VEDOP-I, VEDOP-II gibi e-devlet projelerinin başlamasına ve gelişmesine sebep olmuştur.

Örneğin, Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS), nüfus kayıtlarının bilgisayar ortamında tutulmasına, toplanan bilgilerin kamu hizmetleri ve vatandaşlar için çok yönlü değerlendirilmesine ve nüfus hizmetlerinin bu esaslara göre yeniden düzenlenmesine yönelik bir projedir. Veritabanında 120 milyonun üzerinde kayıt bulunan proje, Ocak 2003’de tamamlanmıştır. MERNİS projesi ile birlikte merkez ve taşra birimlerinde nüfus işlemleri bilgisayar ortamında gerçekleştirilmektedir. POLNET ise Emniyet Genel Müdürlüğü’nün 81 il merkezi ve 86 hudut kapısını birbirine bağlayan ve 2002 yılı başından itibaren kullanılan bir projedir. POLNET, Türkiye’nin bilgi toplumu olmasını sağlayacak olan en önemli projelerden birisidir. Bu proje sayesinde; gözaltı süresi kısalmış, trafik denetimleri hız kazanmış, vatandaşlarımızca trafik ceza puanını internet üzerinden öğrenebilme olanağı getirilmiş, pasaport belgesinin 1 gün içinde alınabilmesi sağlanmış, sürücü belgesi ve araç ruhsat belgelerinin alım süreleri kısalmıştır (Şahin, 2008: 105-108).

POLNET ve benzeri projelerin yurttaşın devlete güvenmesini tesis etmesi beklenilebilir. Şahin’in (2008: 75) belirttiği gibi devlet-toplum bütünleşmesini sağlamada ve azalan güveni tekrar inşa edip, artırmada da geleneksel devlet anlayışının başarı sağlaması

oldukça zor görünmektedir. Bu noktada geleneksel devlet anlayışı yerini e-devlet dönüşümlü yeni bir devlet anlayışına bırakmak zorunluluğu ile karşı karşıya gelmiştir.

Ancak unutulmaması gereken önemli bir nokta ise tüm bunlara ilaveten bu tür e-devlet hizmetlerinden yararlanma sağlanırken web sitesi kullanıcılarının güveninin de sağlanması büyük önem taşımaktadır. Devlet, kişisel tanıtım bilgilerinin şahıslar ya da organizasyonlar tarafından paylaşımının nasıl bir sınır içerisinde gerçekleşeceğini iyi belirlemelidir ve kişisel bilgilerin olası kötü, sahtekârlık içeren kullanımlarının da böylece önüne geçmelidir. Vatandaşlar gizlilik ve güvenlik garantisi altında ancak e-devlet hizmetlerinden yararlanacaktır. Bu sebepten ötürü, bireylerin mahremiyetini koruma konusunda gerekli tedbirlerin alınması, e-devlet uygulamasının sağlıklı bir biçimde devamı açısından çok önemli bir noktadır.

Ayrıca POLNET projesi örneğinde görüldüğü üzere, bu kadar bilginin belli bir yerde toplanması belli kuşku ve riskleri de beraberinde getirmektedir. POLNET uygulamasının “gözetim toplumu”nu daha da genişlettiğini ileri süren görüşler bulunmaktadır. Sosyolojik olarak toplum kesimlerindeki bu kaygının da araştırılıp, çözüm önerilerinin sunulması elzemdir. E-devlet projelerinin sınırlarının iyi belirleniminin ve etkin, yararlı kullanımının sağlanması için gerekli çalışma ve düzenlemelerin yapılması gereklidir.

Dünyada e-devlet yaklaşımları öncelikli olarak yerel yönetimlerdeki uygulamalarla başlatılmıştır. Gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde de e-devlet uygulamalarına büyük önem verilmektedir. Fakat gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkelerin e-devlet uygulamaları arasında amaç farklılıkları vardır. Örneğin, gelişmekte olan bir ülkede başlatılan e-devlet girişiminde amaç yolsuzluğu önleme ya da mevcut bürokratik süreçlerdeki reforma yoğunlaşmadır. Gelişmiş ülkelerde ise devletler/eyaletler arası rekabette öne çıkmak,

devletin halkına high-tech (yüksek teknoloji) bir hizmet verme ya da imaj verme amaçlarıyla e-devlet girişimlerini yönlendirmektedir (Demirel, 2006: 101). Devletlerin e-devlet uygulamalarındaki ana hedefler birbirlerinden zaman zaman farklılık gösterse de temel amaç küreselleşen dünyada bilgi toplumunun gerektirdiği altyapıyı kurmak ve buna devleti dâhil etmektir.

Diğer türlü, ülkeler kalkınma politikalarına e-devlet modelini hızla oturtmadıkları takdirde, bilgi yoksulluğuna ve ekonomik fakirliğe de mahkûm olacaklardır. Bu döngüyü kırmak için bazı ülkeler güçlü bir siyasi irade gösterip e-devlet olma hedefini kalkınma politikalarının en başına koyabilmişlerdir. Buna en güzel örnek Singapur'dur. Singapur, 1980 yılında Ulusal Bilgisayarlaşma Komitesi'ni kurarak, sistematik ve planlı bir biçimde bilişim teknolojilerini ülke içinde yaygınlaştırmıştır. Kurulan komite, beş yıllık bir plan yaparak ülkenin her kesimini bilgisayar kullanımına özendirmiş ve eğitmiştir (Kuran, 2005: 33). Bilgisayar teknolojilerinin kullanımının toplumsal yaygınlık kazanması Singapur'u dünyada bu sektörde, üreten bir ülke haline getirmiştir.

Küreselleşme, elektronik ekonominin yaygınlaşması ve İnternetin iş yapma biçimlerini değiştirmesiyle birlikte, Singapur daha ileri giderek "21. Yüzyıl İçin Bilgi Toplumu Programı" adı altındaki yeni programı da 1999 yılında yürürlüğe koymuştur. Programın bu seferki hedefi ise devletin ortaya çıkan hızlı ve kablosuz haberleşme teknolojilerinden faydalandırılması olmuştur. Singapur başlattığı bilişimleşme programı sayesinde sanayileşmiş pek çok ülkeyi geride bırakarak (İngiltere, Fransa, Almanya gibi), 21. yüzyıl bilgi toplumları içerisinde saygın bir yer kazanmıştır. Singapur örneği, başarılı e-devlet uygulamalarının bir ülkede güçlü siyasi iradeye, sağlam insan kaynaklarına, güçlü Telekom altyapısına ve 'e-devlet'e öncelik verilmesine bağlı olduğunu göstermektedir (Kuran, 2005: 33,34).

İnternet teknolojileri ile 1970'lerde tanışan Amerika Birleşik Devletleri de, bilgi ve iletişim teknolojileri ile e-devlet alanında dünya'daki öncü ülkelerden birisidir. Bürokrasi merkezli değil, vatandaş odaklı devlet, sonuç odaklı devlet ve yenilikleri destekleyen pazar odaklı devlet; ABD'nin e-devlet stratejilerini kurduğu üç temeldir (Demirel, 2006: 102). Genel olarak ABD'de e-devlet uygulamalarının gerek federal gerekse eyaletler düzeyinde başarılı bir biçimde gerçekleştirildiği söylenebilir. Bununla birlikte 11 Eylül 2001 saldırısı sonrası Kasım 2002'de Senato'dan geçen "2002 Anavatan Güvenlik Yasası"nın sivil hak ve özgürlükleri sınırladığına, kişisel hayatın mahremiyeti ve kamu yönetiminde saydamlıkla ilgili pek çok kazanımın yitirildiğine dair tartışmalar da devam etmektedir.

İspanya'da bilgi toplumunu geliştirme planı olan AVANZA planı (2006-2010) uygulanmaktadır. Bu plan beş temel eylemi içermektedir:

- a-) Katılım,
- b-) Rekabetçilik ve yenilik,
- c-) Dijital alanda eğitim,
- d-) E-hizmet,
- e-) Yeni dijital içerik (Şahin, 2008: 132,133).

Söz konusu planın eylemlerini destekleyen bir takım yasal düzenlemelerin de önceden yapıldığı görülmektedir, bunlar ise;

- a-) E-hizmetlere erişiminde fırsat eşitliğini düzenleyen erişim yasası (2003),
- b-) E-ticaret yasası (2002),
- c-) Telekomünikasyon yasası (2003),

d-) Dijital imza yasası (2002),

e-) Bayan-erkek eşitliğine dönük yasal düzenlemedir (Şahin, 2008: 133).

Okullaşma oranları, eğitimin kalitesi, sağlık, İnternet kullanımı yaygınlığı gibi birçok alanda Avrupa'nın liderliğini elinde bulunduran küçük İskandinav ülkesi Finlandiya da bu alanda önemli gelişmeler kaydetmiş bulunmaktadır. Finlandiya aynı zamanda e-devletin gereği olan rekabetçi bir toplum yaratma konusunda başarı sağlamıştır. Bu başarı ulusal karakteristiklere dayandırılmaktadır. İyi gelişmiş bilgi altyapısı, yüksek nitelikli iş gücü, etkin politika uygulamaları, uzmanlaşmış bilgi iletişim teknolojileri (BİT) uygulamalarının kullanılmasına olanak vermektedir. "Tretotupa" gibi bölgesel programlarla İnternet ve diğer teknolojilere erişim yaygınlaştırılmaktadır (Demirel, 2006: 105). Finlandiya'nın e-devletleşme konusunda geliştirip uygulamaya koyduğu politikaların bu yolda henüz başarı gösterememiş ülkelere örnek oluşturma potansiyali bulunmaktadır. Eski Doğu bloğu ülkelerinden Bulgaristan da bu konuda kat etmiş olduğu mesafe açısından dikkatleri çekmektedir.

Bulgaristan bilgi toplumunun gelişimi için e-Avrupa+ girişimini temel alarak 2001'de Ulusal Programı gerçekleştirmiştir. Bu program; bilgi ve iletişim teknolojileri ürünlerine erişim standartlarının oluşturulması ve özürlü bireyleri sosyal hayata dâhil etmek ve onlara istihdam fırsatları sunma faaliyetlerini kapsamaktadır. Bulgaristan'da e-devlet için Bilgi Teknolojileri ve İletişim Dairesi (SAITC) kurulmuştur. Bu daire bilgi toplumunun öncüsü olarak bilgi ekonomisini teşvik edici amaçları saptamıştır. Bunlar:

a-) Bilgi teknolojilerini kullanma ve geliştirmeye dönük daha iyi bir çevre oluşturma,

b-) Bilgisayar okur-yazarlığını geliştirme,

c-) Uzman işgücü oluşturma,
d-) Vatandaşlara teknoloji kullanımı ve bilgi edinimi konusunda eşit fırsatlar sunmak,
e-) Çağdaş bilgi teknolojileri temeline dayanan yaşam kalitesi oluşturmaktır (Şahin, 2008: 139). Bulgaristan bu ve benzeri uygulamalarıyla önemli bir yol almış ve e-devlet uygulamalarında öne çıkan ülkeler arasına girmiş olmakla birlikte birçok eksikliği de bulunmaktadır.

Türkiye e-devlet yolunda yaptığı çalışmalarla, Birleşmiş Milletler'in hazırlamış olduğu raporda, 169 ülke arasında 43. sırada yer almaktadır. Türkiye, 1.88'lik e-devlet endeksi ile dünya ortalamasının biraz üstündedir.

Tablo 2 2001 E-Devlet Endeksi

2001 E-Devlet Endeksi	
2.00-3.25	Yüksek E-Devlet Seviyesi
1.60-1.99	Orta E-Devlet Seviyesi
1.00-1.59	Düşük E-Devlet Seviyesi
1.00'in Altında	Yetersiz E-Devlet Seviyesi
ABD	3.11
Avustralya	2.60
Singapur	2.58
Norveç	2.55
Türkiye	1.88

Kaynak: (Kuran, 2005: 36).

Ancak “e-devlet”, hâlâ pek çok engelle karşılaşmaktadır. Özellikle e-devlet sitesinin tasarlanma, uygulama ve güncelleştirme aşamalarında bazı zorluklar ortaya çıkabilmektedir. Finansman, planlama, politik amaçlar ve vatandaşların kabullenme veya ilgi eksikliği bu zorluklara örnek olarak gösterilebilir.

Bunların yanı sıra gizlilik (mahremiyet), güvenlik, erişilebilirlik, ekonomik eşitsizlik, kurum ihtiyaçlarının homojen olmaması, vatandaş bilinci ve güveni, bürokratik eğilim, siyasi destek, koordinasyon, teknoloji uzmanı personel eksikliği ve standart eksikliği gibi zorluk ve sıkıntılarla da karşılaşılabilir. Bu yüzden başarılı bir e-devlet uygulaması için yani bir bakıma kamu kurumlarının dijitalleşmesi sürecinde bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkin ve verimli bir biçimde faydalanılabilmesi için bu zorluk ve sıkıntıların mümkün olduğunca asgariye indirilmesi gerekmektedir (Şahin, 2008: 111-112). Örneğin e-devlet uygulaması için olan siyasi desteğin mümkün olduğunca üst seviyelere çıkarılması elzemdir. E-devlet uygulaması istikrarlı bir siyasal kararlılık taşınmalıdır. Bununla beraber bilgi ve iletişim teknolojileri eğitimi almış uzman işgücünün artırılması da gerekmektedir.

Ayrıca, e-devletin karmaşık doğasını ve onu çevreleyen iç ve dış faktörleri anlamak için sosyo-teknik bir bakış açısı gereklidir. Sosyo-teknik bakış açısı teknoloji ile sosyal sistemin etkileşim içinde olduğunu ifade etmektedir. Bu bakış açısına göre toplumsal yapı ile teknolojik gelişmeler birbirleriyle yakın ilişkiindedir. Bilimsel ilerlemelerin ve teknolojik gelişmelerin tarihin her döneminde sosyal yapıyı etkileyip değiştirdiği bilinmektedir. Özellikle bilgi toplumu olarak tanımlanan bu dönemde teknolojik alandaki hızlı gelişmeler toplumsal yapıyı, toplumsal ilişkileri çok derinden etkileyip dönüştürdüğü gibi aktörlerle devlet arasındaki ilişkileri de yeniden şekillendirmektedir. Bu bağlamda sosyo-teknik bakış açısı yol gösterici olabilir. Anthony Giddens (1984) da, kurumları toplumsal aktörlerin aktivitesinde ve ilişkilerinde paylaştıkları kurallar ve kategoriler olarak tanımlamaktadır. (Giddens'tan aktaran Şenyücel, 2006: 1). Ülkemizdeki e-devlet yapılanmasında da bu husus göz önünde bulundurularak, ilerlemeler sağlanabilmiş değildir.

Devlet ve kamu kuruluşları açısından konuya bakıldığında, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kamu hizmetlerinin sunumunda kullanılması, etik açıdan iki önemli sonuç doğurmaktadır. Bunlardan birincisi, etik dışı davranışların çoğunlukla kamu görevlilerinin subjektif tercih ve kararlarından kaynaklanması durumudur. E-devlet uygulamaları ise, bu subjektifliğe ilişkin zemini ortadan kaldırmakta ya da onun ortadan kalkmasına ciddi katkı sağlamaktadır. Çünkü bilgisayar ve diğer enformasyon teknolojilerinin kamu görevlileri ile vatandaşların arasına girmesi, Weber'in bürokrasinin bir özelliği olarak belirttiği “gayrişahsiliği” tam olarak sağlamaktadır. Böylece etik dışı davranışların önemli bir sebebi olan kayırmacılık vb. gibi subjektif tutumların olma olasılığı kalmamakta ya da çok azalmaktadır. İkinci sonuç ise, kamu yönetimindeki açıklık ve bilgiye tam olarak erişim ile ilgilidir (Tataroğlu ve Coşkun, 2005: 180). E-Devletin şeffaflığı sağlamada çok önemli bir rol üstleneceğine dair yüksek bir beklenti bulunmaktadır. Bu teknolojik olarak imkân dâhiline girecektir. Son yıllarda gündeme gelen telefon dinleme ve teknik takip uygulamaları, özel hayatın gizliliğini aşındırdığı kadar kamu görevlilerini de yanlış yapma karşısında tehdit etmektedir. Her hangi bir usulsüzlüğün, rüşvetin, kayırma ya da görevi kötüye kullanmanın medya araçları yardımıyla her an kaydedilebilip açığa çıkarılmasının son derece basitleşmiş olması kamu görevlilerini sürekli olarak kontrollü davranmaya itebilir. Ancak unutmamak gerekirken şeffaflığı tek başına ya da kendiliğinden bir şekilde bilgisayarlar ya da istatistikler sağlayamazlar. Bu konuda köklü bir zihinsel dönüşüme ihtiyaç olacaktır.

Aynı şekilde e-devletin temel işlevlerinden birisi devlet-yurttaş arasındaki bilgi akışının demokratikleştirilmesini sağlamaktır. İnteraktif servisler sayesinde ve vatandaşın bilgi edinme hakkı çerçevesinde yurttaşın kamu yöneticilerini bir noktaya kadar denetleyebilme imkânı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Tataroğlu ve Coşkun'un (2005: 180)

da belirttiği gibi e-devlet uygulamalarının olumlu sonuçlarının yanında, vatandaş hak ve özgürlükleri açısından “kişi mahremiyeti” gibi bazı etik sorunların ortaya çıkmasına da neden olduğu gözden kaçmamalıdır. Bunun çözümü için ise etkin işleyen yasal düzenlemeler gerçekleştirilmelidir. Bunun yanında bilgi iletişim teknolojilerini kullanma ve bunlara erişme açısından yeni bir sosyal eşitsizlik olarak ortaya çıkan “dijital eşitsizlik” diye nitelendirilen sorunun giderilmesine dönük tedbirlerin de alınması önem arz etmektedir. Bugün bilgi teknolojileri ve iletişim araçları alanındaki gelişmeler 17. yüzyılda şekillenmiş olan klasik ulus-devlet olgusunu değiştirmeye başlamıştır. Odabaş (2004: 92) devletin geçirdiği bu dönüşümlerin Weberci anlayışa dayalı klasik kamu bürokrasisinde radikal değişikliklere sebep olacağını belirtir. O, e-devletin yalnızca teknolojik olanakların kullanılması olmadığını, E-devlet yapılanmasının, aynı zamanda insan kaynaklarının, iş süreçlerinin ve hizmet kullanıcılarının potansiyellerinin en üst seviyede değerlendirilmesini de içeren felsefe değişimini de kapsadığını ileri sürer.

E-devlet uygulamaları konusunda ülkelerin izledikleri yollar büyük oranda benzerlik göstermekle birlikte farklılıkların olduğu da sosyolojik bir gerçeklik olarak karşımıza çıkacaktır. Hatta Kuran (2005: 132,133) e-devlet projelerinde asıl değer yaratan unsurların bu genel uygulamaların dışında kalan ve ülkeye has dinamikler çerçevesinde oluşturulan ülkeye özgü uygulamalar olduğunun altını çizmektedir. Her ülkenin kendine mahsus dinamikleri vardır. Bu dinamikler, devletin kuruluşu, kuruluş ilkeleri, devletin işleyiş mekanizmaları, toplumsal yapı; bu yapının yaygın ve baskın özellikleri gibi pek çok faktör tarafından şekillendirilirler. Dolayısıyla e-devlet kavramı ve e-devlet sürecinin bu dinamikler ışığında değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

E-devlet uygulamaları ele alınırken veya gerçekleştirilirken ülkemizin siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısı kesinlikle göz ardı edilmemelidir. Bilişimi doğru kullanarak büyümeyi yakalayan ülkelerin tecrübelerinden, stratejilerinden yararlanılabilir. Ancak bu uygulamalara kendi yapımıza en doğru gelecek şekilde yaklaşılmalıdır. Ayrıca e-devlet uygulamaları da toplumun tüm kesimlerini kapsayıcı nitelikte olmalıdır. E-devlet uygulamalarına yönelik projelere önem ve hız verilmelidir. Bu doğrultuda da ulusal politikalar oluşturulup, ulusal bilgi altyapısı oluşturulmalıdır.

Diğer yandan demokratikleşme, e-devlet ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği bağlamında Şahin (2008: 68), e-devletin demokratikleştirici sonuçlarının uluslararası kuruluşların yeniden yapılanma projelerine kaynak temininde yardımcı olduğunu belirtir. Bu da yönetimin rekabet gücünün artmasına ve kamu yönetiminde şeffaf bir yapının oluşmasına fırsat sağlamaktadır. Aynı zamanda bu e-devlet uygulaması; olanak, zayıflık ve tehditleri de beraberinde getirmektedir.

Ayrıca, e-devletin sosyal yönü de; vatandaşın eğitim ve bilinç düzeyi, uzman istihdamı, dijital bölünme, bilgisayar okur-yazarlığı, değişime direnç gösterme, gizlilik ve mahremiyet, gelir seviyesi, kentli olup olmama gibi konularla ilişkilidir. Bundan da anlaşılacağı gibi e-devletin sosyal yönü, bireylerin dijital topluma hazır olup olmaması bağlamında risk, tehdit ve fırsatların neler olduğunu ortaya koymaktadır. Kalifiye insan, bütün projelerde olduğu gibi bilgi ve iletişim teknolojileri stratejilerinde de en önemli kaynaklardan birisidir. Dolayısıyla hem bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda uzman personelin yetiştirilmesi hem de halkın e-okuryazarlık seviyesini geliştirici programlara ağırlık verilmelidir (Şahin, 2008: 69,70). Bu yüzden e-dönüşüm olgusunun ortaya koyduğu fırsatlar ve muhtemel tehlike ve tehditlerin belirlenerek, önceden planlayarak bu dönüşümü

gerçekleştirmeye gayret edilmelidir. Bu alanda özellikle sosyolojik çalışmaların sayısının arttırılması, sosyo-kültürel, siyasal ve ekonomik yapının analizi için elzemdir. E- devletin de bu yapılara nasıl, hangi yönlerden ve ne tür araçları kullanarak yanıt vereceğinin de ortaya çıkarılması gerekmektedir.

Aynı zamanda bu tarihsel dönemeç noktasında e-devletin inşasının mutlaka e-demokrasi ve e-katılım ayaklarıyla güçlendirilmesi gereği de unutulmamalıdır. Mevcut durumu incelediğimizde bu alanlarındaki mevcut yapılanma ve gelişimin olması gerekli düzeyin çok altında olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Gerek ülkemizde gerekse de dünyada e-devlet uygulamalarında belirli bir düzeye gelmiş bulunmaktadır. İnternetin ve diğer bilgi teknolojilerinin yaygın olarak kullanılmasının üzerinden geçmiş olan kısa süreye rağmen e-devlet uygulamalarında hatırı sayılır bir ilerleme sağlanmış durumdadır. Lakin bu alandaki çalışmalar da devletin hizmet verirken etkin ve ekonomik bir yapıya kazandırılması, yurttaşları belirli konularda bilgilendirmesi, vergi ya da diğer gelir artırıcı uygulamalar gibi alanların ön plana çıkarılması hususları gözden kaçmamaktadır.

2. Meşruiyet Krizi, E-Demokrasi ve E-Katılım

2.1. E-Demokrasi

E-demokrasi kavramından ne anlaşılmalıdır, bu çerçevede e-demokrasi tanımlanacak olursa; bu konuda en erken çalışmaları başlatan araştırmacılardan olan Stephen Coleman e-demokrasiyi, yeni dijital teknolojilerin kullanılması suretiyle yönetenle, yönetilen ve temsil edilenle temsil edenler arasındaki demokratik ilişkinin geliştirilmesi olarak tanımlamaktadır (aktaran Parry, 2004: 2). Diğer bir deyişle e-demokrasi yurttaş ile parlamento arasındaki bağı yeniden kurmayı amaçladığı gibi; yasa yapma süreçlerinin de yurttaş tarafından daha

yakından ve sıkı bir şekilde izlenmesini, iletişim kurup katılabilmesine imkân veren yeni kanalların araştırılıp bulunmasını, bu süreçler için gerekli potansiyel interaktif teknolojilerin en etkili yollardan ortaya konulmasını amaçlamaktadır (age.: 2).

Demokrasi, siyaset bilimi ve diğer sosyal bilimler çevresinde farklı şekillerde tanımlanmakla birlikte; genellikle üzerinde anlaştığımız kanı demokrasinin tanımlanmasındaki sorunlara rağmen bir yönetim şekli olarak bulabildiğimiz en iyi yönetim biçimi olduğu yönündedir. Bir anlamda farklı şekillerde tanımlanması onun önemini azaltmıyor tersine üzerinde her dönem yeniden ve yeniden düşünmemizi sağlıyor. Bugün bilgi toplumu olarak değerlendirdiğimiz dönemde demokrasi çok daha önemli bir talep olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun çok çeşitli sebepleri var. Bilginin üretimi ve dağıtım süreçlerinde son yirmi yılda ortaya çıkan gelişmeler giderek daha bilgili, daha fazla sorgulayabilen ve daha zor ikna edilebilen; dolayısıyla da daha zor idare edilebilen bir yurttaş profilini ortaya çıkarmış bulunması, bu zorunluluğun temel sebeplerinden birisidir. Bu gerekçelerin bütün boyutlarını koymak için yeterli yere sahip bulunmamakla birlikte daha fazla sorgulayan ve şüpheli yurttaş kitlesinin varlığı karşısında; yönetici elit sınıfın alabileceği tedbirlerin başında yeni yönetim tekniklerini ve araçlarını uygulamaya koymak gelebilir. Bu nokta konu bağlamında gözden kaçırılmamalıdır. Ayrıca e-devlet ve e-yönetişim projelerinin geliştirilmesi olduğu kadar e-demokrasi uygulamalarının da hayata geçirilmesi yönetici sınıflar açısından kaçınılmaz bir ihtiyaç olarak algılanmaktadır. Bu süreçte gelinmesinde Batı Avrupa ülkeleri ve ABD demokrasilerinin içine düşmüş olduğu bunalımın ve meşruiyet krizinin öncelikli rolü oynadığını söyleyebiliriz.

Diğer bir gelişme ise siyasetten uzaklaşma/siyasal apathy (apolitikleşme) durumudur. Söz konusu gelişmelere Batılı ülkelerde 1970’li yıllarda ortaya çıkan ve son yirmi yılda iyice derinleşen meşruiyet kriziyle başlayabiliriz.

2.2. Meşruiyet Krizi

Demokrasi sorunu son otuz yılda görülmediği kadar tartışılan ve belki de tarihte olmadığı kadar yaygınlık kazanan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 1990’lı yılların başında Sovyetler Birliği’nin çöküşü ve bunu izleyen süreçte hemen bütün kıtalarda demokrasinin, serbest piyasa ekonomisi ve liberal demokrasinin (en azından) kağıt üzerinde yaygınlık kazandığını söyleyebiliriz. Bu süreçler, gelişmeler sorunsuz olmamıştır ancak sonuç itibarıyla demokrasi bulunan (az ya da çok, eski ya da yeni) diye adlandırabileceğimiz ülkelerin sayısında önemli artışlar yaşanmıştır. Ancak bu gelişmelere paralel olarak ve biraz da ironik bir şekilde Batı ülkelerinde ortaya çıkan ‘meşruiyet açığı’ önemli bir sosyal sorun olarak karşımıza çıkmış bulunmaktadır. R. Dalton (1988) gibi birçok siyaset bilimci geleneksel siyaset biçimlerinin son otuz yıldır yükselen yurttaş talebi tarafından tehdit edildiğini dile getirmektedirler. Son otuz yıldır demokrasinin sorunları ve demokratik yönetimlere olan güvenin azalması gelişmiş demokrasiler olarak tanımlanan bölgelerde sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum birçok gözlemci tarafından ‘Batı demokrasilerinin yönetim krizi’ olarak tanımlanmaktadır (Crozier vd. 1975; Rose, 1980; Lipset ve Scheneider, 1983; Dalton, 1988; Pharr ve Putnam 2000; Furedi, 2005).

Bu yazarlar, yönetim krizinin bir sebebini 1970’lerden itibaren yurttaşın hükümetlerinden olan beklentilerindeki aşırı, beklenmedik artış ve buna paralel olarak da devlet ve hükümetlerin bu talepleri karşılamada karşılaştıkları sıkıntıları sebep olarak ileri sürmektedirler. Bu açıklamanın bazı kısımlarının haklı olduğunu söylemeliyiz. Şöyle ki

1970'li yılların sonlarından itibaren ABD de ve birçok Avrupa ülkesinde yürürlüğe konulan neoliberal politikaların temel mantığı sosyal harcamaların kısılmasını gerektiriyordu. Bu anlayış yurttaşı kendi kendisine yetebilecek ve yetmesi gereken bireyler olarak görüyordu. Bu anlayışla eğitim, sağlık, işsizlik, hastalık, yaşlılık gibi refah devleti uygulamalarından uzaklaşmaya başlanmasıyla birlikte; yurttaşın devlet ve hükümetlerin meşruiyetlerini ve bundan da önemlisi neoliberal koşullarda demokrasinin ne anlama geldiğini kavramakta güçlüğü düşüğünü görüyoruz.

Neoliberal politikaların baş mimarlarından olan M. Thatcher'in "sosyal diye bir şey yok" ifadesi neoliberalizmin toplumsal bir algısının olmadığını, bireyin ön plana çıkarıldığını ve aşırı bireyselleşmeyle birlikte toplumsal projelerin (siyasal ideolojilerde denilebilir -tarihin ve ideolojilerin sonu tezlerinin de bu dönemde son derece etkili olduğunu hatırlamakta yarar bulunmaktadır-) sona erdiğini belirtmektedir. Bu yeni dönemle birlikte sadece bireysel projelerden söz edilebileceğini; yani bireyin kendi kendisinden sorumlu ve kendi kendisini kurtaran bir varlık olması gerektiği düşüncesinin yaygınlık kazanması karşısında mevcut durumda kaybeden kesimlerin yeni siyasal, sosyal ve ekonomik yapılar karşısında giderek yalnızlaşacağını varsayabiliriz. Bu durumun başta yoksullar, alt sınıflar ve işçi dahi olabilme şansını kaybetmiş sınıflar altı kesimlerde büyük bir umutsuzluk ve dolayısıyla siyasal ilgisizlik yaratması da kaçınılmaz görünmektedir.

Bu süreçte büyüyen bazı kesimlerde ise tam tersi bir durumun ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Özellikle bilgi teknolojileri, hizmetler, orta ve üst düzey yöneticiler gibi yeni orta sınıfları oluşturan kesimlerin hükümetlerden beklentilerinde önemli artışların olduğunu ve bilhassa eğitim, sağlık, suç ve suçluyla mücadele, çevre sorunları, kadının eşitliği için atılması gerekli konularda hükümetlerden olan beklentilerin arttığını görüyoruz.

Beklentilerdeki bu artış Dalton'un (1988: 225) ifadesiyle güçlenen yurttaş tarafından şiddetli bir şekilde dile getirilmeye de başlamıştı. Bu yurttaş kesimi hükümet üzerinde de daha fazla söz hakkı talep edecektir ve bu kesim bunu dile getirecek olan araçlara da eskiye nazaran daha fazla sahiptir.

Bu noktaya geri döneceğiz şimdi söz konusu krizden ne anlamalıyız ya da bu kriz ne anlama geliyor ona kısaca bakalım. Bu krizin izlerini siyaset bilimin birçok parametresini gözden geçirerek izleyebiliriz. Gelişmiş ülkeler olarak tanımladığımız ülkelerde otuz yılı aşkındır yaşanan demokrasi krizi 1975 yılında bir ortak komisyonun kurulmasına sebep olmuştu. Bu raporun bulgularına göre Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Japonya yönetim krizine yakalanmış bulunmaktaydılar. Bu rapor da krizin baş sorumlusu olarak yurttaşın talebindeki aşırı artış ve yurttaşın daha fazla ısrarcılığı gibi gelişmelere işaret edilmekteydi. Bu ünlü rapor demokrasinin geleceği konusunda son derece karamsar bir tablo çizmekteydi (bkz. Dalton, 1988: 225). Hatta bu gelişmeler o dönem başkan olan Jimmy Carter tarafından 'Amerikan demokrasisine yönelmiş en önemli tehdit olarak' algılanmaktaydı. Carter'e göre bu kriz Amerikan toplumu ve siyasetini kalbinden vuran bir özelliğe sahipti (Dalton, 1988: 226). Aradan geçen 35 yıllık süre zarfında yaşananlar üçlü komisyon ve J. Carter'in gözlemlerinde haksız olmadıklarını ortaya koymuş bulunuyor. Bu yöndeki yani yurttaşın aktif katılımındaki düşüşü birkaç alanda izleyebiliriz. Örneğin Furedi (2005: 31) yurttaşın aktif siyasetten uzaklaşmasından söz ederken 1960'lı yıllardan beri Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan her seçimin yeni bir utanç kaynağı olacak kadar düşük katılımla gerçekleştiğini belirtmektedir. Furedi 1960'tan bu yana katılımın sürekli düştüğünü 1960 erken seçimlerinde katılım % 62.5 iken 1988'de % 50.1'e gerilediğini, hatta 1996'da ki seçimlerde oy verme yaşındaki nüfusun sadece % 49'unun oy verme zahmetinde

bulduğunu belirtmektedir. ABD'deki seçimlere katılma oranlarındaki düşüş oldukça anlamlıdır. Gelişmiş ülkelerde dahi ana siyasal kararların, siyasetin oluşturulmasının ana yollarından birinin oy verme olduğu göz önüne alındığında yurttaşın az katılmasının ya da siyasetten toptan çekilmesinin çok büyük sorunlara yol açacağı ortadadır.

Siyasal katılım ve yurttaşın siyasete ilgi göstermesi; siyasal örgüt, dernekler, siyasal partiler ve gönüllü kuruluşlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Siyasal partiler en genel tanımıyla seçimlere katılmak ve başarılı oldukları durumda hükümeti organize etmek ve devlet gücünü kullanmanın aracı olarak tanımlanırlar. Bu tür işlevler 19. ve 20. yüzyıllarda ortaya çıkan toplumun siyasal modernleşmesinin ve yeni ortaya çıkan sosyal grupların ayrışmasının doğal uzantıları olarak ortaya çıkmışlardır (Axford vd., 2002: 361). Sigmund Neumann (1963: 352) siyasal partiyi hükümet gücünün kontrolünü ele geçirmek isteyen ve bunun için halk desteğini kendine çekebilmek üzere değişik görüşlere sahip grup ya da gruplarla mücadele eden, toplum içerisinde aktif politikaları yürüten aktörler olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda siyasal partiler yurttaşların siyasete katılmasını sağlayan en önemli kuruluşların başında gelmektedirler. Bu bağlamda siyasal partilerin fonksiyonları tartışmasıdır. Bilindiği gibi Batı demokrasilerinin gelişiminde kitle partilerinin çok önemli bir yeri olmuştur.

Toplumsal tabana yayılmış bir siyasetin varlığı genişleyen seçmen kitlesi ve seçmen desteğini sağlama ve kontrol etme ihtiyacından doğmuştur. Bu süreçte partiler sürekli olarak bölünen fraksiyonlar olmaktan çıkıp, parlamento içinde kalıcı bir örgüte ve dışarıda halk desteğini harekete geçirmeye yoğunlaşmış kadro 'caucus' partilerine dönüşmüştür (Duverger, 1955). Kadro partileri köken itibarıyla Aristokratların ve belli bir süre sonra da burjuvaların kurduğu parti tipi olarak siyasal alanda rol oynamışlardır. Aristokratik kadro partilerinin

tersine kitle partileri halka inmeyi halktan güç almayı amaçlıyordu. Batı Avrupa siyasal tarihi açısından bunun doğru ve geçerli olduğu söylenebilir (Hague vd. 1998: 131). Kitle partileri bu fonksiyonlarını çok büyük ölçüde üyeleri aracılığıyla ifa etmektedirler.

Parti üyeliği 19. yüzyıldan itibaren hızlı bir yükseliş göstermiştir. Yirminci yüzyılın ortalarında doruğa ulaşan üye sayıları soğuk savaşın bitimine denk gelen yıllarla birlikte düşüşe geçmiştir. Geline nokta üye sayılarının hemen hemen bütün Batı ülkelerinde önemli bir azalma gösterdiğine tanık oluyoruz. Aşağıda yer verdiğimiz tablo parti üyeliğinin hızlı bir erime trendine girdiğini gösteriyor. Ülkemizdeki parti üyeliği durumunun da benzer olduğunu söyleyebiliriz. Bu düşüşün önlenmesi ve kaçınılmaz olarak tersine çevrilmesi hem siyasal partilerin varlıkları hem de demokratik süreçlerin devamlılığı açısından bir zorunluluktur.

Tablo 3: 1980-2000 Yılları Arası Siyasi Parti Üyeliklerindeki Eğilim

ÜLKE	DÖNEM	PARTİ ÜYELERİNİN ORANLARI	ORANSAL DEĞİŞİM	ÜYE SAYILARINDAKİ DEĞİŞİM	ORJİNAL ÜYELİK ORANLARINDAKİ DEĞİŞİM
FRANSA	1978-1999	1.6	-3.48	-1,122,128	-64.59
İTALYA	1980-1998	4.0	-5.61	-2.091,887	-51.54
ABD	1980-1998	1.9	-2.20	-853,156	-50.39
NORVEÇ	1980-1997	7.3	-8.04	-218,891	-47.91
FİNLANDİYA	1980-1998	9.6	-6.09	-206,646	-34.03
HOLLANDA	1980-2000	2.5	-1.78	-136,459	-31.67
AVUSTURYA	1980-1999	17.7	-10.82	-446,209	-30.21
İSVEÇ	1980-1998	5.5	-2.87	-142,533	-28.05
DANİMARKA	1980-1998	5.2	-2.16	-70,385	-25.52
BELÇİKA	1980-1999	6.5	-2.42	-136,382	-22.10
ALMANYA	1980-1999	2.9	-1.59	-174,967	-8.95
MACARİSTAN	1980-2000	2.1	+0.04	+8,300	+5.02
SLOVAKYA	1994-2000	4.1	+0.82	+37,777	+29.63
YUNANİSTAN	1980-1998	6.8	+3.58	+375,000	+166.67
İSPANYA	1980-2000	3.4	+2.22	+808,705	+250.73

Kaynak: (Mair ve van Biezen 2001'den aktaran Axford vd., 2002: 365). [Tablo kısaltılarak alınmıştır]

Seçim zamanında sandık başına gitmeyenlere parti üyeliklerinden ayrılanları da eklediğimizde konvansiyonel/geleneksel katılım yollarının darbe aldığını gözlemleyebiliriz. Bu katılım eksikliğinin birçok sebebi bulunmakla birlikte özellikle 1990'lı yıllardaki büyük dönüşüm yıllarından sonra ortaya çıkan bazı durumlar sorumlu olarak görülürler.

Siyaset, Fransız Devrimini izleyen günlerden itibaren iki temel ideoloji üzerinde yükselmiştir. Bu ideolojiler sağ ve sol, Kapitalist ve Sosyalist ideolojiler olarak da tanımlanabilirler. İlki piyasayı, bireyi ve özel mülkiyeti, geleneksel değerler ve dini değerleri savunurken; ikincisi bireysel kurtuluş yerine toplumsal kurtuluşu, kolektif mülkiyeti, özgürlükler, eşitlik ve adaleti savuna gelmiştir. Ancak 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte geleneksel sağ ve solun anlamlarını yitirmeye başladığını görüyoruz. Özellikle bu süreçte Marxist ideolojinin prestij kaybına uğradığını ve henüz bir toparlanma sürecinin de görülmediğini gözlemliyoruz. Bu süreçte solun içine düştüğü duruma tepki gösteren Oxford'un siyaset filozofu Isaiah Berlin 1997'de "Avrupa solu 1789'dan bu yana ilk kez bir projeden yoksun" diye yazıyordu. Frank Furedi bu sözün "Avrupa saği içinde geçerli olduğunu" belirterek siyasal bitkinliğin kaynağında değişim sürecine karşı duyulan derin pesimizmin ve karamsarlığın olduğunu söylüyor (2005: 20). Alain Touraine gibi önde gelen düşünürler de "bir zamanlar kurtuluş umutlarıyla dolu ideallerin pozitif enerjilerinin yerini umutsuzluğa ve anlamsızlığa bıraktığına" işaret etmektedirler (bkz. age: 20). Bu gelişmelerin siyasetin statüsünde önemli değişikliklere sebep olduğu açıktır.

Söz konusu değişiklikler bir dizi ekonomik, yapısal ve teknolojik gelişmelerle ilişkilendirilmektedirler. Birçok önemli sosyal bilimci küreselleşme sürecinin modern siyasal yaşamı şekillendiren gelenekleri ve kurumları olumsuz yönde etkilediğini ileri sürmektedirler. Bunda belirli noktalarda da haklıdırlar. Aynı zamanda bilgisayarların yaygınlaşması,

İnternetin yükselişi, servis ekonomisinin artışı, geleneksel fabrika üretim endüstrilerindeki gerileme, yeni tüketim kalıplarının ortaya çıkması gibi bütün bu gelişmeler bizim bugün tamamıyla farklı bir politik dünyada yaşadığımızın kanıtı olarak verilmektedirler (Furedi, 2005: 20). Furedi bu gelişmelerin kuşkusuz ki etkili olduğunu ancak siyasal yaşamın askıya alınmış olmasının gerçek sebebinin; başa çıkılması zor ekonomik ve sosyal güçler karşısında insan müdahalesi başarı şansına duyulan inanç eksikliğinden kaynaklandığını söylemektedir. Siyasetin değersizleşmesi farklı entelektüel gelenekler tarafından farklı şekillerde tezahür etse de aslında bütün bu reaksiyonlar neoliberalizmin zaferinden çok korku tutuculuğundan kaynaklanmaktadır (age: 20,21).

Küreselleşme, yeni teknolojik gelişmeler (özellikle İnternet), yeni ekonomik sektörler, yeni sınıflar, yeni tüketim kalıpları, geleneksel üretim formalının farklılaşması gibi sosyo-ekonomik ve kültürel sebepler ve de Furedi'nin öne sürdüğü insan müdahalesinin etkinliğine, yarar ve yaratıcılığına duyulan güvenin yitirilmesi siyasetin var olabilmesini etkilemektedir. Ayrıca yurttaşın birey olarak ve aynı zamanda kolektif bir aktör olarak hareketin bir parçası olmasıyla da siyasetin var olabilirliği etkilenmektedir.

Bugün siyasetin içine düşmüş olduğu bu tıkanıklığı, meşruiyet ve yönetim krizini çözmek kaçınılmaz olarak katılımcı demokrasi fikrini yeniden ve bu çağın koşullarına uygun olarak keşfetmeyi gerektirmektedir.

2.3. Siyasal Katılım ve E-Demokrasi

Siyasal katılım ve katılımcı yurttaş modern toplumların tanımlayıcı unsurlarından ve muhtemelen en önemlilerinden birisidir (Kaase ve Marsh, 1979: 27). Diğer yandan Habermas, Touraine, Dalton gibi pek çok sosyal bilimci siyasal katılımın sadece endüstri toplumları için önemli olmakla kalmadığını, post-endüstriyel toplumlarda da sahip oldukları konumun daha

da güçlendiğini belirtirler. Katılım; yurttaşın, bireylerin cinsiyet, sosyal ayırım, statü, sınıf, iş, eğitim vs. farklılıklarına bakılmaksızın kendi yaşamını doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkileyecek olan herhangi bir karar sürecine etki edebilme, bir girdi koyabilme yeteneği ve imkânı olarak tanımlanabilir.

Konu olarak katılım 1960'lı yıllardan itibaren tartışılmaya başlamıştır. Bu alanın en önde gelen akademisyenleri Verba ve Nie siyasal katılımın karmaşık tanımıyla uğraşırlar. Onlara göre katılım; bireyler tarafından girilmiş olan ve hükümet üyelerinin seçiminin ya da onların eylemlerinin etkilenmesine yönelmiş eylemler olarak tanımlanabilir (1972: 2). Onlar daha çok yurttaşların hükümetlerin kararlarını etkilemeye yönelik eylemleriyle ilgilenir. Bunlar yasal ve meşru olan siyasal sistem içerisinde politikayı etkilemeye yönelik aktivitelerdir (age: 3). Verba ve Nie'ye göre katılım demokratik teorinin ve ABD'deki demokratik politik formülasyonun kalbidir. İkinci olarak da etkili olması halinde katılım, bütün sosyal ve siyasal amaçlar için çok önemli bir role sahiptir. Katılım aracılığıyla toplumun amaçları ve mevcut kaynaklar, ihtiyaçlar ve halktan gelen talepler doğrultusunda en üst düzeyde gerçekleştirilebilir.

Kaase ve Marsh'a göre ise siyasal katılım Batı liberal demokrasilerinin en ortak ve tanımlayıcı sosyal değerlerinden birisidir. Bu sebepten dolayı siyasal katılım demokratik yönetim, akılcılık, denetim, halkın taleplerine açık olmak, esneklik, meşruiyet, anlaşmazlıkları çözme başta olmak üzere, demokratik yönetimin temel direğini oluşturan diğer birçok özellikle de yakından ilişkilidir (1979: 30). Demokratik yönetim katılımı mümkün olabildiğine göre bunun ne demek olduğu sorununa G. Parry ve arkadaşları yanıt aramışlardır. Dolayısıyla onlar siyasal katılımı kamusal politikaların formüle edilmesi/

oluşturulması, parlamentodan geçirilmesi ve uygulanması sürecinde yer almak olarak tanımlamışlardır (1992).

Demokrasinin tarihine şöyle kabaca bakacak olursak, şimdiye kadar ki demokrasi tarihi keyfi ve temsili olmayan güç ile temsili ve hesap veren hükümet arasındaki yavaş fakat galip bir mücadele süreci olduğu görülür. Bu arada çözülmeyi bekleyen bazı sorunlardan söz etmeliyiz. Örneğin demokratik hesap verebilirlik düzeyinin gerçek derecesi tatmin edici değildir. Bazı durumlarda ise demokrasinin kurumlarının iniş halinde olduğu ve siyasal katılım düzeyinin, seçimlere katılımın ve genel olarak da siyasete ilginin gerileme içerisinde olduğu ileri sürülebilir. Putnam (1995) ve Fukuyama (2001) gibi bazı önemli yazarlar halk arasında sosyal zenginlik konusunda ve hükümete güven konusunda oldukça önemli bir güven bunalımından söz etmektedirler. Ve diğer bazı yazarlar ise seçmendeki apolitikleşme, medyanın özensizliği ve İtalya’da S. Berlusconi, ABD’de G. W. Bush ya da Avusturya’da J. Heider’in olduğu gibi ‘çoğunluk diktatörlüğünün’ yeniden ortaya çıkması konularından yakınmaktadırlar. Genel olarak bazı yorumcular mevcut demokrasinin asgari şartları karşılayan durumu kurtarma süreci olduğundan yakınırken, mevcut demokrasinin kötüleşen sağlığına vurgu yapmakta, bu sürecin geri çevrilebilmesi için gerekli uygulamaların tekrar kazandırılması gereğine değinmektedirler (Crouch 2000: 1). Demokrasi gibi bir kavram üzerine çok çeşitli tartışmalar yürütmek elbette mümkündür ancak biz daha çok e-demokrasi ve e-katılım boyutları üzerinde durmak istiyoruz. Bu bağlamda birçok demokrasi anlayışından söz etmek mümkün olmakla birlikte “e-demokrasi”nin katılımcı demokrasinin bir formu olan deliberative/müzakereci demokrasiyle mümkün olabileceğinin altını çizmekte fayda görüyoruz.

Güncel demokrasi tartışmalarında öne çıkan *Deliberative*/"müzakereci" Demokrasi kavramı başta Habermas (1996), Coleman (1997), Cooke (2000), Gutmann ve Thompson (1996), Elster (1998), Fishkin (1991) ve Rawls (1997) olmak üzere Axford ve Huggins (2001), Smith ve Wales (2000) ve Woodward (2000) gibi pek çok sosyal bilimci tarafından günümüzdeki demokrasi açığının kapatılmasının çözümü olarak gündeme taşınmış bulunuyor (Axford vd. 2002: 164-172).

Yukarıda sözünü ettiğimiz demokratik meşruiyet sorununu e-demokrasi ve e-katılım mekanizmalarıyla çözümlenebileceğini göz önünde bulundurarak şu saptamaları yapabiliriz: Müzakereci/Müzakere eden demokrasi en basit formuyla hükümetin siyasal yaşamda rasyonel tartışma ortamı yaratıp bunu güvence altına aldığı bir demokratik hükümet biçimi olarak (Cooke, 2000: 947) tanımlanabilir. Diğer bir deyişle "*deliberative/müzakereci* demokrasi"yi halkın kolektif karar verme süreçlerine rasyonel ve müzakere eden, üzerinde iyice düşünülmüş karar süreçleriyle katıldığı bir demokrasi biçimi olarak (Axford vd. 2002: 164-172) tanımlamak da mümkündür.

Son yıllarda sıkça tartışılan meşruiyet krizi ya da demokrasi sorunu olarak tanımlanan "demokrasi krizi"nin çözümünde bilgisayarlar ve İnternet gibi enformasyon teknolojilerinin aktif bir biçimde kullanılmasından yararlanılabilir. Bunlar yurttaşların kolektif karar alma süreçlerinde tartışma, aktif katılım ve yeni müzakere alanları ve kanalları açmasından dolayı, stratejik çözüm önerisi olarak gündeme gelmektedirler (bkz. Habermas 1996; Gutmann ve Thompson 1996). İletişime dayalı bir yönetim bilincinin gelişmesi sadece yukarıdan aşağıya doğru olan ya da olabilecek bir gelişme değildir. Aksine, aşağıdan yukarıya doğru yurttaşın talebinin artışı ve bu talebin baskıya dönüşmesindeki kolaylaştırıcı araçların gelişip yaygınlaşması, yönetici seçkinlerin tutumlarını değiştirmeye yönlendirmektedir.

Müzakereci/deliberative demokraside hem kolektif karar alma süreçlerinde hem de kararların oluşturulması süreçlerinde her aşamanın yurttaş tarafından izlenebilmesinin kolaylaştırıldığı bir demokratik ortam ve kültürden söz etmek mümkündür. İnternet ve kitle iletişiminin tüm imkânlarının hem ulusal ve hem de yerel düzeyde interaktif olarak kullanımı yalnızca siyasal hükümet ya da yerel yönetimler ile yurttaşlar arasındaki iletişimi artırmakla kalmamakta; aynı zamanda onun karşılıklı etkileşime dönüşmesinin de yolunu açmaktadır.

Ülkemizde yıllardır demokratik eksiklik ve meşruiyet krizi yaşanmaktadır. Demokrasinin güçlenmesinin tek yolunun yurttaş katılımının her düzeyde artırılmasına bağlı olduğu söylenebilir. E-demokrasi politika süreçlerinde demokratik çıktılarının ilerletilebilmesine bağlıdır. Ülke ya da yerel düzeyde karşılaşılan sorunlar karşısında yurttaşın ilgisini her düzeyde artırmak zorunludur. Bunu yapmak için kamuya açık toplantılar ve iletişim araçlarını kullanarak ortak aklın geliştirilmesine çaba harcamak gerekir. Etkili temsiliyet ve karar süreçlerinin geliştirilmesi ile yurttaşın katılımını ve katkılarını bizzat alarak ve danışmacı bir tutumla e-demokrasi geliştirilebilir. Netice itibariyle; e-demokrasinin, e-katılımın geliştirilmesinde hem hükümet hem de yerel yönetimlerin atması gereken önemli adımlar, geliştirmeleri gerekli alt yapılar ve tutum değişikliğine ihtiyaç duyulduğunu söyleyebiliriz. Bu yapıların geliştirilmesi şeffaflık ve hesap verme kültürünü de güçlendirecek, yolsuzluk, rüşvet, nepotizm, görevi kötüye kullanma gibi kamu görevlilerinin sebep olduğu sorunların da zamanla ortadan kalkmasını sağlayabilecektir.

Türkiye İstatistik Kurumu –TÜİK- (2009) verilerine göre 2007-2009 yılları arasında İnternet erişimi olan hane sayısında önemli artışlar ortaya çıkmış bulunmaktadır. 2007’de hanelerin % 19,7’sinde İnternet erişimi mevcutken 2008’de bu oran % 25,4’e, 2009’da ise % 30’a çıkmış bulunmaktadır. Ortalama her yıl İnternet kullanımı % 5 civarında artış

göstermektedir ki bu oldukça yüksek bir orandır. Önümüzdeki on yılda toplam hanelerin % 80'inden fazlasında İnternet erişiminin olacağı öngörülmektedir. İnternet erişimi olan aileler kadar İnternet kullanıcılarının oranı da önemlidir. Çünkü evinde erişimi olmayan bireylerin iş yeri vs. yerlerde erişim imkânı olabilir. Bu durumunda ise İnternet kullanım oranının daha da yüksek olduğu karşımıza çıkar. Türkiye'de internete bağlı hanelerin oranı % 30'dur. Her üç aileden birisinin İnternete bağlı olduğu düşünülecek olursa, Türkiye'de İnternet olgusunun getireceği değişim ve dönüşümlerle karşılaşmak şaşırtıcı olmayacaktır. Buna ek olarak ülkemizde 2000'li yılların başından itibaren hızla yayılan 'İnternet kafe'lerin yaygınlığı ve yaygın kullanımı da hesaba katıldığında, Türkiye'de İnternet kullanımının resmi verilerin çok daha üstünde olduğu söylenebilir. Bütün bu istatistikler ülkemizde İnternet erişimi ve kullanımının hatırı sayılır bir yere sahip olduğunu ve bunun sosyo-kültürel, siyasal sonuçlarının olacağını göstermektedir. E-demokrasi e-devletin belki de ilk koşulu olmak durumundadır.

Ülkemizde enformasyon ve iletişim teknolojilerinin ulaşılmış olduğu düzey hem ulusal çapta hem de yerel düzeyde online, müzakereci demokrasi uygulamalarının uygulamaya konulmasını mümkün kılacaktır. Hali hazırda bu alanda sayıları çok olmamakla birlikte iyi örnekler kendini göstermeye başlamış bulunmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

E-demokrasi uygulamaları öncelikli olarak hükümetler, parlamento ve yurttaş arasında bağı yeniden oluşturmayı amaçlamaktadır. Yukarıda örnekleriyle belirttiğimiz temsiliyet krizi, aynı zamanda Batı Avrupa ülkelerinde demokrasi krizine de dönüşmüştür. Bu sürecin ülkemizde de yaygınlaşarak devam ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Batıda 1970’li yıllardan itibaren ortaya çıkmış bulunan ‘meşruiyet krizi’ yurttaşın siyasal projelere ilgisizliği, siyasetten uzak durması siyasetsizliği doğurmuş ve dolayısıyla siyasal elit ile parlamento gibi kurumlar arasındaki tarihsel bağı kırılmasına da sebep olmuştur. Ülkemizde 1980 askeri darbesinden sonra özellikle 1990’lı yılların ortasında derinleşen siyasal yönetim krizi, koalisyonlar, kısa dönemli hükümetler, derinleşen ekonomik bunalım ve 2001’deki ekonomik kriz Türkiye’de yurttaşın siyaseten uzaklaşmasının da sebep olmuştur. E-demokrasi, e-katılım bu yaygın ve derin ilgisizliğe çözüm olabilme şansına sahip görünüyor.

Ülkemizdeki e-devlet, e-demokrasi alanlarındaki mevcut siyasal ve sosyolojik literatürü incelediğimizde e-demokrasi ve e-katılım konularının çoğunlukla ihmal edildiğini görüyoruz:

- E-devlet olgusuna ağırlıklı olarak kamu yönetimi perspektifinden yaklaşmaktadır.
- Etkili ve verimli bir kamu idaresi nasıl kurulur nasıl organize edilir gibi sorunlar tartışılırken; e-demokrasi ve e-katılıma genellikle yer verilmediği görülmektedir.
- Çalışmalar çoğunlukla klasik siyaset biliminin bakış açısından yani çoğunlukla devlet cephesinden e- devlet, e-yönetişim cephesinden incelenmektedir. Diğer yandan Mernis gibi nüfus kayıt sistemleri, e-ekonomi, e-ticaret ağlarının oluşturulması, polisin ve jandarmanın ulusal çaptaki bilgi ağlarının oluşturulması gibi devletin daha çok kendi hizmet ve güvenlik ihtiyaçlarına fazlasıyla odaklanmış bir bakış açısı göze çarpmaktadır.

- Mevcut literatürde sosyolojik bakış açısı ve e-devlet, e-yönetişim uygulamalarının toplumsal etkileri, sonuçları artı ve eksileri yeterince yer bulmamaktadır.
- Ülkemizde e-demokrasi ve e-katılımı gerçekleştirebilmek için OECD'nin hazırlamış olduğu eylem kılavuzundan yararlanırken ülkemizin sosyo-kültürel yapısının da göz önüne alınması gerekmektedir.

SUMMARY

The term e-government is being used in recent times and like many terms in social sciences there is not a commonly agreed definition amongst the students of the area. Nevertheless, there are some common themes that occur frequently in the literature. They are: the use of information and communication technologies (ICTs) to improve the activities of public sector organisations (Heeks, R 2010). In last ten years we have witnessed a rapid spread and differentiation of use of the ICTs in relation with the services provided by primarily the central and local governments. The literature review indicates that that majority of the studies on e-government have focused on the effectiveness and cost of running the public sectors as e-government.

Since the 1990s democratic governments have been under pressure to adopt a new approach to policy-making process to encourage and facilitate much border citizen engagement with the democratic process across the different regions (OECD, 2003). Turkey as country run by democratically elected governments needs to take lessons from these experiences.

In this paper, first of all, we present an extensive literature review on information society, e-government, e-democracy, e-participation, crisis of democracy, information technologies and Internet research evidence into e-democracy practices in some of countries we defined as leading countries in this area. Second, we have defined particular concepts that being used throughout the paper. For this purpose concepts like information society, state, e-government, e-democracy and e- participation is defined.

Thirdly, we looked at some of countries which are considered advanced examples in terms of e-government in the world. By doing so, we wanted to find out the current

applications of e-government practices and to make a comparative analysis of e-government in Turkey and in the West. After that, we turned our attention on the experiences of Turkey to determine the strategies and stages of e-government applications. With its current level Turkey is classified as the medium level of e-government country.

In this paper we argue that the mainstream studies in the area have overly neglected the two important dimensions of the practices of e-government: they are e-democracy and e-participation. As argued in the second half of the paper, there is growing recognition by many specialists that within developed and developing democracies that new relationships between citizens and institutions must take place in order to overcome the crisis of democracy or find a solution to the crisis of democratic legitimacy and accountability of governance.

We suggest that in order to close widened gap between citizenry and institutions of governments the tools of ICTs can provide an opportunity to develop, and perhaps redesign policy making practices all together. With the use of ICTs and new media technologies the democratic engagement and participation can be expended thus paving the way for the deliberative democracy in Turkey as well.

KAYNAKÇA

AXFORD, Barrie ve HUGGINS, Richard

2001 **“Public Opinion or Postmodern Populism? A Crisis of Democracy or the Transformation of Democratic Governance”**, in S. Special (ed) *Public Opinion and Democracy: Vox Populi- Vox Dei?*, S. Splichal, Cresskill, NJ: Hamton Press Inc., ss.193-213.

AXFORD, Barrie; BROWNING, Gary K.; HUGGINS, Richard; ROSAMOND, Ben

2002 **Politics: an introduction**, London, 2nd ed, Routledge Publishing.

CHILDE, V. Gordon

1962 **The Prehistory of European Society**, London, Cassell Publishing.

COLEMAN, Stephen

2002 **“Unpopular Touch: The First Professor E-Democracy Wants to Improve the UK’s Poor Attempts at Consultation”** by Michael Cross, *Guardian Online* 27 February 2002, p12.

COOKE, Maeve

2000 **“Five Arguments for Deliberative Democracy”** *Political Studies* 48 (5): 947-69.

COOPER, J. P.

1989 **The New Cambridge Modern History**, Cambridge: Cambridge University Press.

CROUCH, Colin

2000 **Post-Democracy**, London: Fabian Society.

CROZIER, Michel, J., HUNTINGTON, P. Samuel ve WATANUKÍ, Joji

1975 **The Crisis of Democracy : Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission**, New York : New York University Press.

CURTIN, G.G., SOMMER, M.H. ve VIS-SOMMER,V.

2003   **“The World of E-Government”**, *Journal of Political Marketing*, 1537-7865, Volume 2, Issue 3, 2003: 1 – 16.

DALTON, J. Russell

1988   **Citizen Politics in Western Democracies: Public Opinion and Political Parties in the United States, Great Britain, West Germany and France.** Chatham, N.J. : Chatham House Publishers.

DELİBAŞ, Kayhan ve YİĞİT, Emin

2005   **Siyaset Kurumu (Kurumlara Sosyolojik Bakış)**, Edt: S. Güçlü, Birey Yayıncılık, İstanbul.

DEMİREL, Demokaan

2006   **E-Devlet ve Dünya Örnekleri**, Sayıştay Dergisi, Sayı: 61.

DUVERGER, Maurice

1974   **Siyasi Partiler**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

ELSTER, Jon

1998 (ed)   **Deliberative Democracy**, Cambridge: Cambridge University Press.

FISHKIN, James

1991   **Democracy and Deliberation**, New Haven, Conn.: Yale University Press.

FUKUYAMA, Francis

2001   **“Social Capital, Civic Society and Development”**, *Third World Quarterly*, 22 (1): 7-20.

FUREDİ, Frank

2005   **Politics of Fear: Beyond Left and Right**, London: Continuum International Publishing Group.

GAMBLE, Clive

1986   **“Hunter-Gatherers and the Origin of States”**, in Hall, J. A. 1986, (Ed.) *State in History*, Oxford: Basil Blackwell.

GUTMANN, Amy ve THOMPSON, Dennis

1996 **Democracy and Disagreement**, Cambridge: Mass.: Belknap.

HABERMAS, Jürgen

1996 **Between Facts and Norms**, Cambridge: Polity Press.

HAGUE, R., HARROPP, M. and BRESLİN, S.

1998 **Comparative Government and Politics: An Troduction**, London: Macmillan Press.

KAASE, Max, and MARSH, Alan

1979 "Political Action. A Theoretical Perspective", In Political Action: Mass. Participation in Five Western Democracies, Samuel Barnes and Max Kaase et al. London and Beverly Hills: Sage Publications.

KURAN, N. Hüseyin

2005 **Türkiye İçin E-Devlet Modeli**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

LİPSET, Seymour Martin ve SCHNEİDER, William

1983 "The Decline of Confidence in American Institutions", *Political Science Quarterly* 98 (Fall 1983): 379-402.

NEUMANN, Sigmund

1963 **Modern Political Parties**, Chicago: University of Chicago Press.

NEUMANN, Franz Leopold

1964 **The Democratic and the Authoritarian State: Essays in Political and Legal Theory**, New York, Free Press.

ODABAŞ, Çağlayan

2004 **Stratejik Yönetim ve E-Devlet**, (21.04.2009)

<http://www.tkgm.gov.tr/turkce/dosyalar/diger%5cicerikdetaydh320.pdf->

OECD

2003 **The E-Government Imperative**, Paris: OECD.

PARRY, Geraint, MOYSER, George ve DAY, Neil

1992 **Political Participation and Democracy in Britain**, Cambridge: Cambridge University Press.

PARRY, Keith

2004 **E-Democracy Standard Note**, SN/PC/2600 Last updated: 17 September 2004, Parliament & Constitution Centre.

PHARR Susan J. ve PUTNAM Robert D.

2000 **Disaffected Democracies What's Troubling The Trilateral Countries?**, New Jersey: Princeton University Press, Princeton.

PUTNAM, Robert D.

1995 **Bowling Alone: America's Declining Social Capital**, *Journal of Democracy* 6 (1): 65–78.

RAWLS, J

1997 **“The Idea of Public Reason”** in J. Bohman ve W. Rehg (ed) *Deliberative Democracy*, Cambridge, Mass.: MIT Press.

ROSE, Richard

1980 **Do Parties Make a Difference?**, London: Macmillian Press.

SKINNER, Quentin

1978 **The Foundations of Modern Political Thought**, Cambridge, Cambridge University Press.

SMITH, Graham ve WALES, Corinne

2000 **“Citizens Juries and Deliberative Democracy”** *Political Studies* 48 (1) : 51-65.

ŞAHİN, Ali

2008 **Türk Kamu Yönetiminde Yapısal Dönüşüm ve E-Devlet**, Çizgi Kitabevi, Konya.

ŞENYÜCEL, Zorlu

2006 “Türkiye’deki E-Devlet Anlayışı Üzerine”, (11.02.2009)

<http://www.bianet.org/bianet/yazdir/77773>

TATAROĞLU, Muhittin ve COŞKUN, Bayram

2005 “Bilgi İletişim Teknolojileri ve E-Devletin Etik Açından İrdelenmesi”, <http://www.etikturkiye.com/Etik/kyonetim/Tataroglu.pdf>, (21.04.2009).

TOFFLER, Alvin

1981 **Üçüncü Dalga**, Çev. A.Seden, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

TÜİK

2009 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4104>.

UÇKAN, Özgür

2003 **E-Devlet, E-Demokrasi ve Türkiye**, Literatür Yayınları, İstanbul.

VERBA, Sidney ve NIE, Norman

1972 **Participation in America: Political Democracy and Social Equality**, Harper&Row Publishing, New York.

WOODWARD, Val

2000 "Community Engagement with the State: A Case Study of the Plymouth Hoe Citizen's Jury", *Community Development Journal*, Vol. 35 No.3, pp.233-44.

YILDIRIM, Hakan; KAPLAN, Volkan; ÇAKMAK, Tuncay; ÜSTÜN, Cem Cihangir

2003 **Her Şeyi e-leştirdik**, Macar Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.